

NYELVMŰVELÉS

Új magyar szavak szótára. Mielőtt ez a föltűnő című könyvecske¹ kezembe került, már egynehány elítélő bírálatot olvastam róla. Ez még fokozta kíváncsiságomat, siettem is megvásárolni, de egy jóbarátom tanácsára elhatároztam, hogy nem a hibákra fogok benne vadászni, ezt bőven megtették már mások, hanem a jót, az elfogadhatót, a talpraesettet fogom benne megkeresni. Amint azonban egy-két lapjára rányitottam, hamarosan rájöttem, hogy elhatározásomnak kissé nehezen tudok majd ura lenni. Mégis megpróbálok. Egy javakban-szépségekből bővelkedő könyvből dicsérni valót összeválogatni nem nehéz dolog, annál nagyobb érdem, ha a *Szécsi Ferenc* agyonbírált könyvében is találak valamennyit.

Elfogadható, használható szóknak minősítem például a következőket: affektál — majomkodik, backhand — visszakezes, boa — nyakbavető (az általvető a mintája), diafragma — fényrekesztő, diapozitív — lemezkép, foszforeszkál — villódzik (régí szó megszükkített jelentésben), injekciós tű — tűfecskendő, katzenjammer — mámorcsömör (két régebbi szavunk is van rá: zákányos, másnapos), lámentálni — károgatni, obelisz — tüsszlop, pompon — bojtgomb, sikániroz — piszkálódik, standardizálni — átlagosítani (ugyanennek a szónak másik két magyarítása: egyformizál, egyreformálni = egyre — formálni, nem jó), strohmann — látszattárs, árnyéktárs, bábtárs (de nem jó a fedőtárs, bábszereplő).

Van még egynehány jó szó, de azok nem a szerző alkotásai, már eddig is ismertek voltak. Pedig a könyv címe nyilván azt jelenti, hogy egészen új, eddig nem ajánlott, nem használt szavak gyűjteménye. Hiszen ha nem így volna, az eddigi magyarító szótáraknak, nyelvvédő könyveknek anyagát jobban föl kellett volna használnia. De ezekkel bizonyára elégedetlen volt, ezért fogott hozzá munkájához merészen új utat törve.

Ilyen eddig is ismert szavak például a következők: abszolutisztikus — teljhatalmú, akciórádiusz — hatósugár, aktuális — időszerű (a mostanszerűt is ajánlja), alias — másnéven, antialkoholista — bornemissza (szesz-nemivő), antitézis — ellentétel, asszociáció — képzettársítás, bankett — díszebéd, díszvacsora, copf — fonat, cucli — szopóka, diftongus — kettőshangzó (páros-hang), garázs — gépszín, gejzir — szókőforrás, hemiszfera — félgömb (fél-föld), index — mutatószám, inkasszáns — pénzbeszedő (pénzértés = pénzért-es, vagyis ragos névszóhoz -s képző járul), karton — kéregpapír, kéregváson, menza — diákasztal (diákkonyha), mettőr — tördelő (oldalozó), migrén — fejjörcs, podagra — lábcsúz, reagál — visszahat (ráhat), steril — csíramentes, széf — páncélfiók, páncélrekesz, viadukt — völgyhíd, szakadékhíd (magashíd), és még egynehány, de nem sok. Tegyük föl, hogy a jó szavak száma mindkét csoportban (a saját alkotásúak és a másunnan átvettek csoportjában) még kétszer-háromszor akkora — ennél több aztán igazán nincsen —, az együttvéve 100—120 szó volna, de a kis szótár egész anyagához viszonyítva ez elenyésző kicsiny szám. Számításom szerint ugyanis kb. 1800 címszó van benne. Minthogy némelyik szó magyarítására-helyesbítésére két-három, olykor négy-öt szót is közöl, az ajánlott szavak száma legalább egy félszeresével nagyobb, vagyis kb. 2700. Az elfogadható összes szavak száma eszerint az ajánlottaknak csupán 4—4.5%-a.

Túlságosan kevés. Ki fogja elővenni szükség esetén a szótárt egyszeri-két-

¹ *Szécsi Ferenc*: Új magyar szavak szótára. Budapest, é. n. Az Univerzum kiadása. 8^o 80 l.

széri szomorú csalódás után, hogy tőle útbaigazítást kérjen. Egészen bizonyos, hogy csalódní fog benne mindenki, aki csak kezébe veszi, mert ilyen szóajánlások vannak benne: alkov — *nyúlka* (kicsinyítőképző járul igetöhoz, inkább kis nyilat jelenthetne; igaz, hogy ezt *nyilacska*-nak neveznök), amoret — *szivangyalka*, ballonkabát — *gömbkabát*, bazalt — *lazakó*, bár — *duhajda* (még szaporítaná a -*da*-képzös főneveket), brilliáns — *ragyókó*, bronz — *baránány*, *baréz* (barna eleje és réz vége, mint a hajdani bilcsirta = *billegető pacsirta*), butón — *gömbfülék* (gömb + fül + ék), cigaretta — *dohánka*, szippanka, szippány, *szipka*, cimborák — *lészürök*, denaturált szesz — *telenszesz*, diploma — *tanlevél* (mintája: oklevél), diszkvalifikálás — *méltatlanítás*, *versenyböltés* (mintája: kiakolböltés), doppingol — *műviszt*, *műsít* (mű + szt), emigrál — *kihazál*, fád — *unad*, flanc — *cifranc* (hogy hasonlítson is egy kicsit a régire), flört — *kacérka* (ez a flörtölö-t jelenthetné), gargarizál — *torkizál* (melléje van írva a régi, jó öblöget is), gála — *dedisz*, *összdész* (hiábavaló volt a harc az összmonarchia ellen), gigerli — *kakasfi*, hásé — *vagdancs*, hisztérika — *toporzéka*, inszcenál — *színrez* (ezt nem tudom megélemezni, talán a *színre hoz* összevonása), jampec — *nyeglenc*, kalória — *egyhó*, *hőgyed* (hó + egyed?), karamel — *égettéd*, *pörkölc*, korrektor — *betűcsupás* (betű + csupá-s?), kosztüm — *kabalj* (t. i. *kab*-át + alj), lavirozni — *zegezni* (valószínűleg a *zezugos* első szótagjának továbbképzése), manikürös — *kézkörmész*, messzaliánsz — *rangaláfrigy*, *leházasság*, merino — *hajasjuh*, nepotizmus — *rokoncio* (-ció új magyar képző), nimfa — *vizelény*, meze-lény, erdelény (t. i. vízi, mezei és erdei nimfa), parfé — *hablalt*, fagyhab (az elsőnek a *fagyalt* volt mintája; hogy *fagyal* = fagyaszt ige van, *hablal* ige nincsen, az nem számít, kicsire nem nézünk), pech — *rúdjárás*, pleine parade — *összdész*, teljdész, piano — *halga* (a hallgatagból, de a rövidség kedvéért csak egy l-lel), pilóta — *repész*, *révhajós* (valószínű sajtóhiba *rephajós* helyett), polihisztör — *össztudós*, pulard — *hizjerce* (nagyon szép), pullover — *veddfelke*, puplin — *selymeny* (mintája: bársony), rádió — *hangora* (mintája zongora), self made man — *öncsinálta ember*, si e qua non — *nélkülhetetlen*, szvetter — *kötíng* (így is szépen, angolosan hangzik), tabló — *összámulás*, (mellette van a csoportkép, végkép is), taksa — *szabár*, trofeum — *győzjel*, tura — *tája* (továbbképezve: tájázni, tájázó, tájár, tájista), vagón — *vondony* (ha már van mozdonyunk, legyen vondonyunk is, az így illik) stb.

Bocsánatot kérek, talán kissé sokat is idéztem, de azt akartam, hogy mindenki maga győződjék meg, mennyiben voltak igazak a lesújtó bírálatok. Nem csoportosítottam a példákat, sem szófajok szerint, sem a szóalkotás módja szerint, pedig úgy talán még meggyőzőbbek lettek volna, de megteszik így is betűrendben. Az igaz, hogy ezek a szemelvények ki vannak válogatva, de nehogy azt higgye valaki, hogy ennyi az egész, van ilyen még néhány száz. Persze vannak kevésbbé hibásak is, de nyugodt lelkiismerettel mondhatom, hogy vajmi kevés.

Sok magyarítás olyan, hogy az eredeti idegen szó ismerete nélkül semmiképen sem lehet kitalálni a jelentését, pedig a jó szóalkotásnak az a föltétele, hogy legalább nagyjából rá lehessen hibázni az értelmére. Ez akkor történik meg, ha a nyelv világos elemeiből, ismert és szokásos eszközökkel készült. Szécsi Ferencről sem állítható ugyan, hogy mindenütt új eszközöket használt, mert minduntalan ráakadunk a nyelvújítás korának szócsináló módszereire, amelyeket pedig az unalomig kifogásoltak, kipellengéreztek az utolsó száz esztendőben. Minderről nem veszt tudomást a szerző, nyugodtan házását össze ígét névszóval, irtózás nélkül csonkít meg szavakat, merészen használ koholt képzőket, egyszóval mindent megtesz, hogy a régmúlt hírhedt szófaragóihoz méltó legyen. Csakhogy azoknak megvolt az a mentségük, hogy a magyar nyelv ter-

mészete abban az időben igen kevésé volt ismeretes, másrészt az új szóanyagra nagyobb és sürgősebb szükség volt. Ma azonban könnyelműen és felelősség nélkül nem volna szabad a nyelvhez hozzányúlni.

Buzgalma olyan nagy, hogy régen meghonosodott jövevényszavakat is ki szeretne cserélni. Egynéhány ilyen is bémutatok: *akna* (kútüreg), *ballada* (komorvers), *ceruza* (írószer, íróvessző), *cukor* (éd), *datolya* (pálmaszilva), *diktál* (írhamond — annak, aki géppel ír, nem lehet tollbamondani, gondolja a szerző), *dráma* (borúmú), *elefánt* (agyaras, ormányos), *friss* (mosti), *gallér* (nyaköv), *gula* (csúcstest, csúcsos), *hiéna* (dögkutya), *kanári* (sárgapinty), *komédiás* (bohóművész), *kréta* (írómész), *kupola* (körbolt), *márvány* (szoborkő), *motring* (pászma, szál-, fonal-köteg), *papagály* (szómadár), *próza* (beszédírás, szövegírás), *rím* (térőszó), *saláta* (üdétel), *torna* (izomjáték), *viasz* (méholaj, méhfaggyú). Csak a legfeltűnőbbeket soroltam föl. Ki érzi ezeken az idegen származást? És legalább talpraesett új szavakat ajánlana helyettük, de ezek bizony mind esetlenek, torzak. Ezek után természetes, hogy azokat is megmagyarítja, amelyeken erősen érzik az idegen eredet, de már szintén polgárjogot nyertek, amilyen pl. barokk, frázis, kánikula, kaszt, laguna, lavina, motor, piskóta, patina, románc, struce, szoprán, tenor, trónus és annyi más.

Még ezt is meg lehet érteni valahogyan, ha helyeselni nem is, hiszen valójában idegen szavak, jövevények. Ámbár veszedelmes dolog az ilyenbe beléfgni, mert nehéz határt szabni az irtó hadjáratnak, nehéz megállani. Az előbbieket után igazán csodálkozom, hogyan tudott megkegyelmezni pl. a *templomnak*, *klastromnak* *sekrestyének*, *ostyának*, *püspöknek*, *papnak*, *káplánnak*, *császárnak*, *királynak*, *hercegnek*, *pincének*, *pitvarnak*, *konyhának*, *udvarnak*, *szerdának*, *szombatnak*, *csütörtöknek*, *pénteknek* és a többinek. Vagy talán tervbe is vette, hogy ennek a kis szótárnak sikere esetén előveszi *Bárczi Géza* Szófejtő szótárát és minden idegen származású szó helyébe újat, színmagyarokat alkot.

Mondom, még ezt is — ha nehezen is — megérttem, de hogy miért kellett régi és jó magyar szavakat és kifejezéseket is kicserélni, azt még nehezen sem tudom fölfogni. Ime egynéhány példa: *engedékeny* (a helyébe ajánlott szó: *derékadó*), *evőszköz* (evőszer), *férjhez menni* (férjezni), *fizetőpincér* (számoló pincér — ilyenformán szántóföld, hálószooba, vágómarha sem jók, mert az igenévnek ezekben is *szenvető* értelme van), *hasonló* (egykapás), *hízlalt disznó* (hízdisznó), *iktatókönyv* (iktár = iktató tár), *irattáska* (iratos), *kézelt* (csuklás), *kövér liba* (hízliba), *közlekedési rendőr* (forgalmár), *közyönyös* (ölbekezű), *levelezőlap* (levlap), *nagyzó* (súlyokvető), *tehetségtelen* (netehetség — hogy a német *un-* előtagú szavakhoz hasonlítson), *reggelt eltölteni* (reggelézni), *sürgős* (körmönégős), *vele be-, ki-, elmenni* (bevelézni, kivelézni, elvelézni) stb.

Ez már igazán sok. Az ember nem tudja, mulasson-e rajta vagy mérgelődjék. Effélett nem szabad elkövetni. Most már beláthatja mindenki, hogy föltett szándékomat (hogy csak a jót keressem) nem a magam hibájából nem hajthattam végre.

Kis hibák — gyakori vétségek.¹³⁷ A *kevésbé határozószót* újabban sokan egyetlen *-b*-vel írják *kevésbének* azzal a megokolással, hogy a régi középfokú *kevésb* szóhoz nem a *(-vá)* *-vé*, hanem az egyszerű és eredeti *(á)* *-é* irányrag

¹ L. Erd. Múz. XLIV (1939), 224, 296, XLV (1940), 77, 258 és XLVI (1941), 139.